

כלומר: האם כל הלומדים לפני חכמים, עולה להן תורתן להגין עליהם מן החטא?

אמר ליה רבי מאיר לנימוס: כל מאן דהוה נקי אגב אימיה סליק [כל צמר שהיה נקי כשנגזז, הרי צבעו עולה יפה], ואילו כל דלא הוה נקי אגב אימיה, לא סליק. כלומר: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו עולה לו כן.

למדנו בבביתא: רבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום:

ועליו הכתוב אומר: משכני אחריו נרוצה הביאני המלך חדריו, שבא בשלום בחדרי היכלות של מעלה, [מהרש"א].⁽²⁵⁾

ואף רבי עקיבא ביקשו מלאכי השרת לדוחפו כשאר חבריו, כי אין ראוי להשתמש בשמות הקדושים [מהרש"א].

אמר להם הקב"ה למלאכי השרת: הניחו לזקן זה, שראוי להשתמש בכבודי [בכבוד השם, מהרש"א].

א-טו מאי כיצד דרש רבי עקיבא, והבין שלא לטעות במטטרון כמו שטעה אחר [רש"י בפירוש שני]?⁽¹⁾

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כך דרש רבי עקיבא:

כתיב "ואתה מרבבות קודש", ודריש ליה מלשון "אות". ללמדך, שהקב"ה אות הוא ברבבה [ברבבות המלאכים] שלו! שאין במלאכים דומה לו, יתברך. ורבי עקיבא ראה מלאכים דומים למטטרון, והבין שהוא אינו קודשא בריך הוא [ערוך, מהרש"א].

ורבי אבהו אמר: כך דרש רבי עקיבא:

כתיב: "דגול מרבבה" — דוגמא הוא ברבבה שלו! שמקומו של הקב"ה ניכר, ואין לטעות בו, כמו שדבר העומד לדוגמא הוא דבר הניכר.⁽²⁾

וריש לקיש אמר: כך דרש, כתיב: "ה' צבאות שמו" — אדון הוא בצבא שלו.⁽³⁾

ורבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מכאן ידע רבי עקיבא, דכתיב באליהו הנביא:

"ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה'. והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק, מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה'. לא ברוח ה'. ואחר הרוח

2. והמהרש"א ביאר, שהוא דוגמה מיוחדת, ואין כדוגמתו בכל רבבות משרתיו. ורבי עקיבא ראה מלאכים שמטטרון דוגמא מהם, והבין שאינו הקב"ה [ערוך מהרש"א].

והמהרש"א פירש עוד, כי "דגול" הוא מלשון דגל, שנושא הדגל הוא ניכר לבד בחיל. ונושא הדגל הוא "דוגמא" להקב"ה שאף הוא ניכר — כמו נושא הדגל — משאר מלאכי מעלה, ואין דומה לו בהם.

3. ביאר מהרש"א: כעין דרשות דלעיל, שרבי

25. באופן אחר ביאר מהרש"א: בספר ישן מצאתי: רבי עקיבא היה שלם בכל מיני שלימות, וכשהגיע לגבול ששכל האנושי אי אפשר להגיע אליו, עמד ולא הרס לעלות אל ה'. ועל כן נאמר עליו "משכני אחריו נרוצה", כלומר: שנמשך ולא נכנס לפניו מן הגבול.

1. כתב רש"י בפירוש ראשון, מהיכן ידע רבי עקיבא היכן הוא מקום השכינה והבין שלא להציץ שם.

רעש. לא ברעש ה'. ואחר הרעש אש. לא באש ה'. ואחר האש — קול דממה דקה" —

וכתיב לעיל מיניה [מהרש"א]: והנה ה' עובר.

כלומר: ומתוך כך ידע איה מקום כבודו, ולא טעה במטטרון.

תנו רבנן:

ששה דברים נאמרו בשדים, שלשה כמלאכי השרת, ושלושה כבני אדם.

שלשה דברים יש בהם כמלאכי השרת:

א. יש להם כנפים כמלאכי השרת.

ב. וטסין מסוף העולם ועד סופו כמלאכי השרת. יכולים הם להיות בכל מקום בעולם, שלא כאנשים, שיש מקומות שאין יכולין להיות שם מפני חוס או קור או דברים אחרים [מהרש"א].

ג. ויודעין מה שעתידי להיות כמלאכי השרת.

ותמהינן: יכי השדים יודעין ידיעה עצמית, סלקא דעתך?!

ומשנינן: אלא, שומעין הם מאחורי הפרגוד מפי הקב"ה כמלאכי השרת.

ושלשה דברים יש בשדים כבני אדם, ולא כמלאכים, שלא יתכן בהם כל השלושה:

א. אוכלין ושותין כבני אדם.

ב. פריין ורביין כבני אדם.

ג. ומתים כבני אדם. (4)

ששה דברים נאמרו כבני אדם, שלשה כמלאכי השרת, שלשה כבהמה.

שלשה דברים יש באדם כמלאכי השרת:

א. יש להם דעת כמלאכי השרת.

ב. ומחלכין בקומה זקופה כמלאכי השרת, שהאדם הוא ניצב הקומה ולא כבהמה שהולכת על ארבע, וכן מלאכי השרת זקופים שנאמר: שרפים עומדים ממעל לו [עץ יוסף].

ג. ומספרים בלשון הקודש כמלאכי השרת. מלאכי השרת מדברים בלשון הקודש ואף בני האדם יש להם כוח הדיבור, ולא כבהמה שאינה מדברת [מהרש"א].

שלשה דברים יש באדם כבהמה, ולא כמלאכי השרת שאין שייך בהם כל אלו:

א. אוכלין ושותין כבהמה.

ב. ופריין ורביין על ידי תשמיש כבהמה.

ג. ומוציאין רעי כבהמה.

שנינו במשנה: כל המסתכל בארבעה דברים רתוי לו שלא בא לעולם, מה למעלה, מה למטה, מה לפנים, ומה לאחור:

עקיבא לא טעה בשתי רשויות כמו שחשב אחר, אלא שהקב"ה אדון לבד בכל הצבא שלו.

4. כתב המהרש"א: יש לדקדק, הרי שלשה אלו

שתולה בבני אדם היה לו לתלותו כבהמה, שהרי לקמן תולה שנים מהדברים האלו שעושה האדם כבהמה?!

ולפיכך פירש:

ותמהינן: בשלמא "מה למעלה, מה למטה, מה לאחור", לחיי [ניחא, שאכן ראוי לו למסתכל בהם שלא בא לעולם].

אלא המסתכל לפנים, במה שכבר אירע בעבר, מה חטאו, ובמה הוא פוגע? והרי מה דהוה בעבר, כבר הוה! ואין הוא פוגע בכלום.⁽⁵⁾

רבי יוחנן ורבי אלעזר, דאמרי תרווייהו: למה הדבר דומה?

משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו: בנו לי פלטרין גדולה על האשפה. הלכו ובנו לו. והרי ודאי שאין רצונו של מלך להזכיר את האשפה כשמדברים על ארמונו.⁽⁶⁾

שנינו במשנה: כל שלא חס על כבוד קונו רתוי לו שלא בא לעולם:

ומפרשינן: מאי היא?

רבי אבא אמר: זה המסתכל בקשת, כדמפרש ואזיל.

רב יוסף אמר: זה העובר עבירה בפתר, כדמפרש ואזיל.⁽⁷⁾

ומפרשינן לה:

רבי אבא אמר: זה המסתכל בקשת. דכתיב: כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם, כן מראה הנגה סביב, הוא מראה דמות כבוד ה'.

רב יוסף אמר: זה העובר עבירה בפתר, וכדרכי יצחק.

דאמר רבי יצחק: כל העובר עבירה בפתר, כאילו דוחק רגלי שכינה, שהרי זה כאילו אומר בלבו: אין השכינה כאן.

שנאמר [והרי נאמר]: כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הרום רגלי.

ותמהינן על דברי רבי יצחק שאמר אין ראוי לעבור עבירה בסתר:

אוכלין ושותין מאכל אדם ולא מאכל בהמה. פריץ ורביץ כבני אדם בתשמיש פנים כנגד פנים ולא פנים כנגד אחר כבהמה. מתים כבני אדם ורוחם עולה למעלה, ולא כבהמה שהרוח הולכת למטה.

5. בתוספות שנדפס בתוך דברי רש"י במשנה, הוכיחו מקושיית הגמרא שלא כדברי רש"י שפירש במשנה "מה לפנים" דהיינו לפנים ממחיצת הרקיע, שהרי אמר כאן "מה דהוה הוה". ומכאן למדו לפרש "מה לפנים", היינו קודם לעולם.

6. ראה תוספת ביאור במהרש"א באריכות, ובעץ יוסף בשם נזר הקודש.

7. העובר עבירה בסתר אינו חס על כבוד קונו, שירא לעשות בפרהסיא פן יראוהו בני אדם, ואילו מה' אינו חושש, והרי זה כמו שאמרו החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן מהטעם הזה. אחרונים.

ובהגהות הב"ח הביא כאן גירסאות מספרים אחרים:

13 רבה אמר: כל המסתכל בקשת צריך שיפול על פניו. דכתיב: כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם. וארא ואפול על פני.

לייטי עלה במערבא [בארץ ישראל היו מקללים את הנופל על פניו כשרואה את הקשת] משום דמיחזי כמינות, שנראה כמשתחוה לה.

איני! והא תניא: רבי אלעא הזקן אומר: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו:

ילך למקום שאין מכירין אותו, כיון ששם אין דעתו גסה עליו, ושמה יקל כח יצרו מעליו. וגם אם יחטא, אין אדם נותן לו לב, לפי שאינו חשוב בעיניהם.

וילבש שחורין ויתעטף שחורין, שעל ידי כן אין דעתו גסה עליו, וגם אינו חשוב בעיני הבריות.

ושם יעשה מה שלבו חפץ, ואל יחלל שם שמים בפרהסיא בהיותו במקומו, והכל מכירים אותו?!

ומוכח שעדיף לחטוא בצינעא מאשר בפרהסיא!

ומשנינן: לא קשיא:

הא — דאמר רבי יצחק — דמצי בייה ליה

ליצריה [יכול לכופף את יצרו ולא לעשות העבירה כלל], אלא שהוא בוטח על כך שהוא הולך למקום סתר, כדי שיוכל לעשות את העבירה, ונמצא דוחק בכך רגלי השכינה.

הא — דרבי אלעא — דלא מצי בייה ליצריה. וכיון שברור שיחטא טוב שיעשה כן בצינעא מאשר בפרהסיא.

דרש רבי יהודה ברבי נחמני, מתורגמניה [משמיע את דרשותיו לעם] **דריש לקיש:**

כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות:

א. בקשת.

ב. ובנשיא ישראל.

ג. ובכהנים, כדמפרש ואזיל.⁽⁸⁾

ומפרשינן לה:

מי נח על הארץ. ומבואר בגמרא שבועות לו א, שהיות וכפל הקב"ה ואמר פעמיים "לא", הרי זה שבועה, שכל האומר "לאו לאו", שבועה היא. וזהו שאומרים: "זוכר הברית", על ידי הקשת. "נאמן בבריתו", נאמן הוא לקיים הברית. ו"קיים במאמרו": מקיים הוא את שבועתו. ולא נקראת כאן שבועה, כיון שלא היתה בלשון שבועה אלא על ידי כפילות הלשון, ולפיכך נקראת "מאמר".

וגירסת התוספות בברכות נט א: "נאמן בבריתו וקיים בשבועתו וזוכר הברית".

8. אבל לראות בהם לפי שעה מותר בכלום, ואדרבה מצוה נמי איכא בראיית הנשיא שנאמר: והיו עיניך רואות את מוריך, וכן בקשת לברך עליה, כדאיתא באורח חיים סימן רכט, עיון יעקב.

אלא לימא [יאמר כשרואה את הקשת]: ברוך זוכר הברית, שהקשת היא אות על הברית שכתר הקב"ה שלא להביא עוד מכול על הארץ.

הרואה את הקשת צריך לברך!

מאי מברך?

ברוך זוכר הברית.

רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר: ברוך זוכר הברית, נאמן בבריתו, וקיים במאמרו.

ופירש במגלת ספר פרשת נח: שכתר הקב"ה ברית שלא יבוא עוד מכול לעולם, ונתן עליה אות ברית היא הקשת, וכן נשבע הקב"ה שלא יבוא עוד מכול, כדכתיב: אשר נשבעתי מעבר

בקשת: דכתיב "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם, הוא מראה דמות כבוד ה'". (9)

בנשיא: דכתיב כשמינה משה את יהושע לנשיא: ונתתה מהודך עליו. (10)

בכהנים: היינו בזמן שבית המקדש קיים, שהיו עומדין על דוכנן, ומברכין את ישראל בשם המפורש, שהשכינה שורה על קשרי אצבעותיהם.

דרש רבי יהודה ברבי נחמני, מתורגמניה דריש לקיש:

מאי דכתיב: "אל תאמינו ברע [בצירי], אל תבטחו באלוף"?

אם יאמר לך יצר הרע: חטוא, והקב"ה מוחל לך — אל תאמין לו!

ומפרשינן: אל תאמין "ברע" נאמר.

"רע" לא נאמר, אלא "רע" [מהרש"א].

ואין רע אלא יצר הרע. שנאמר: כי יצר לב האדם "רע" מנעריו.

ללמדך: אל תאמין לדברי יצר הרע.

וכן, אל תבטחו ב"אלוף".

ואין אלוף אלא הקב"ה, שנאמר: אלוף נעורי אתה.

ללמדך: אל תבטח בהקב"ה שימחול לך.

שמא תאמר: וכי מה איכפת לי לעבור, והרי מי מעיד בי? (11)

אל תאמר כן: כי אבני ביתו וקורות ביתו של אדם, הם מעידין בו.

שנאמר: "הוי בוצע בצע רע לביתו [אונס ממון שהוא רע לו כדי לבנות לו בית, רש"י חבוקק].

כי אבן מקיר תזעק [האבנים אשר גזלת תזעקנה מן הקיר, רש"י שם].

וכפיים מעיץ [חתיכת עץ] יעננה [אל האבן, בקול, לעומתה, והיינו, ששניהם צועקים, רש"י שם]. (12)

רבי זריקא אומר: נשמתו של אדם מעידה בו.

9. ביאר המהרש"א, שהמסתכל בשכינה אינו חי, כמו שנאמר "כי לא יראני האדם וחי", והמסתכל בדמות וזיו השכינה עונשו שעיניו כהות, שהוא כדמות מיתה, כמו שאמרו: עוור חשוב כמת.

10. בתורה תמימה פירש שלמד זאת מלשון הפסוק: ונתתה מהודך עליו, למען "ישמעו" כל עדת בני ישראל. והיה לו לומר "יראו", אלא מלמד הכתוב שאסור להסתכל בפניו.

והביא, דאכן בש"ס באחד הדפוסים מובא כאן כל הפסוק, וזה מסייע את פירושו.

אבל במהרש"א מבואר, שהוד זה הוא דמות וזיו השכינה.

11. כתב בעיני יעקב: אם יאמר יצר הרע חטוא והקב"ה מוחל, נראה דקאי אדלעיל בעובר עבירה בסתר, ואומר שהקב"ה מוחל כיון דליכא חילול השם בדבר, אפילו הכי אל תאמינו לו, ועל זה שייך לומר "מי מעיד בי".

12. אבל ברש"י בתענית פירש "כפיים חצי לכינה, ורגילין לתתה בין שני נדבכי העצים;

שנאמר: משוכבת חיקך — שמור פתחי פיה!

אי זו היא דבר ששוכבת בחיקו של אדם? הוי אומר זו נשמה.

תניא: רבי שילא אמר: שני מלאכי השרת המלווין אותו — הן מעידין בו!

שנאמר: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. (13)

ויש אומרים: אבריו של אדם מעידין בו, שנאמר: ואתם [לשון רבים, רש"י תענית] עדי נאום ה', ואני אל.

כלומר: אבריים עצמכם מעידים בכם.

מתניתין:

נחלקו חכמי הדור בזמן בית שני, בדין סמיכת הבעלים ביום טוב על הקרבנות שמקריבים בו: האם אסור לסמוך עליהם ביום טוב כיון שנמצא הסומך "משתמש" בבעלי חיים בהשענו עליהם, ואסור הדבר משום שבות [שגזרו חכמים לא להשתמש בבהמות בשבת וביום טוב], ולפיכך סומך עליהן מערב יום טוב.

ואפשר לסמוך מערב יום טוב אף שאין הסמיכה סמוכה לשחיטה [רש"י לקמן יז א].

או שחייב לסמוך עליהם ביום טוב דוקא. כי הואיל והתירו להביאן, לא גזרו שבות לבטל סמיכתן בסמוך לשחיטתן [רש"י לעיל ז ב]. (14)

מחלוקת זו היתה בין חמש זוגות של תלמידי חכמים, זוג זוג, דור אחר דור.

וכמו שנתבאר במסכת אבות [פרק א] שהנביאים מסרו את התורה לאנשי כנסת הגדולה, ואנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק — שהיה משיירי כנסת הגדולה — ולא מצאנו לישיבתו בן זוג. ומתוך כך לא נפלו מחלוקות בישיבתו בימיו.

אבל לאחריו, היו נשיא הממונה על אותו הדור, וראש ישיבה [אב בית דין] בני זוג לכל עניני הנהגת הישיבות וההוראות שבהם. ובזוגות האלו נפלה המחלוקת ביניהם בענין הסמיכה [על פי מאירי, וראה רש"י ותוספות].

ואלו הן חמש הזוגות של חכמי ישראל, דור אחר דור, שנחלקו בדין הסמיכה ביום טוב:

א. יוסף בן יועזר אומר שלא לסמוך ביום טוב, ואילו יוסף בן יוחנן חבירו אומר לסמוך.

ב. יהושע בן פרחיה אומר שלא לסמוך, וניתאי הארכלי חבירו אומר לסמוך.

ג. יהודה בן טבאי אומר שלא לסמוך, ושמעון בן שטח חבירו אומר לסמוך.

מלאכיו יצוה לשמרך.

אלא הכי קאמר: יצוה שיהיו מעידים לך לפי שהם תמיד עמך לשמרך ואשר יראו יגידו.

14. כתב המאירי: הסמיכה אסורה משום שבות,

וראה בבא בתרא ב א: מקום שנהגו לבנות גויל, גזית, כפיסין.

13. כתב הר"ף בעין יעקב: נראה שדקדק בכתוב מאי יצוה "לך" לשמרך, היה לו לומר: כי

ד. שמעיה אומר לסמוך, ואבטליון חבירו אומר שלא לסמוך.

הזוג שהיו אחריהם הלל ומנחם, לא נחלקו. לא נודעה דעתו של מנחם, מפני שיצא מנחם [רמב"ם ורע"ב. ובגמרא מפרש להיכן יצא], ונכנס שמאי במקומו להיות אב בית דין. ואז נחלקו שמאי והלל הנשיא חבירו: (15)

ה. הלל אומר לסמוך, שמאי אומר שלא לסמוך [גירסת המאירי]. (16)

ב-טז הראשונים שנזכרו במשנתנו מתוך כל זוג [יוסף בן יועזר, יהושע בן פרחיה, יהודה בן טבאי, שמעיה, הלל] היו נשיאים.

ושניים להם [השניים שבכל זוג: יוסף בן יוחנן, ניתאי הארבל, שמעון בן שטח, אבטליון, מנחם ושמאי] היו אבות בית דין.

גמרא:

תנו רבנן: שלשה החכמים משלשת הזוגות

הראשונים, שאמרו שלא לסמוך [יוסף בן יועזר, יהושע בן פרחיה, יהודה בן טבאי], ושנים מזוגות האחרונים שאמרו לסמוך [שמעיה, והלל], היו נשיאים. ושניים להם [אותם שנחלקו עליהם] אבות בית דין, דברי רבי מאיר.

נמצא, לפי דעת רבי מאיר, שמתוך זוג החכמים: יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח, היה יהודה בן טבאי הנשיא, ושמעון בן שטח אב בית דין. כי הרי יהודה בן טבאי הוא משלשת הזוגות הראשונים, ואמר שלא לסמוך [וכן היא דעת התנא של משנתנו]. וחכמים אומרים לא כן הוא, אלא: יהודה בן טבאי אב בית דין, ושמעון בן שטח נשיא.

והוינן בה: מאן תנא [מי שנה, רבי מאיר או חכמים] להא דתנו רבנן:

אמר יהודה בן טבאי: אראה בנחמה [כאילו אמר: לא אראה בנחמה, והגמרא הפכו לברכה, רש"י מסכת מכות], אם לא הרגתי עד [יחיד] זומם, שהעיד יחד עם עד נוסף עדות שקר על אדם וזממו להורגו, ופסק בית

נחלקו מפני שהסכימה דעתם לסמוך!?

16. א. גירסת המאירי המקדימה את הלל לשמאי מתיישבת יותר עם המשך המשנה ששינו בה: הראשונים היו נשיאים, והיינו הלל. וכן הביא הגירסא במשניות, ב"שנויי נוסחאות" שבשולי המשניות. אבל התוספות גורסים כפי גירסתנו, המקדימה את שמאי להלל, וראה דבריהם בד"ה שנים ובתוספות יום טוב שמיישבים לשון המשנה והברייתא שבגמרא לפי גירסא זו. וכתבו עוד: אגב דנקט ליה הכא בראשונה, חשיב ליה בכל מקום שמאי קודם הלל.

שהרי בשעה שסומך משתמש בבעלי חיים. שהרי לסמיכה בכל כחו הוא צריך [וכמבואר בסוגיית הגמרא כאן], והיא כעין רכיבה. ואף על פי שהסמיכה היא מצוות עשה, אין עשה דוחה שבות הבא מגזרת לאו, והוא חיתוך זמורה [שהוא טעם איסור הרכיבה].

ועוד, שהרי סמיכה מן הדברים שהיה אפשר לעשותן מערב יום טוב, והוא אינו סובר "תיכף לסמיכה שחיטה".

15. וברש"ש תמה למה לא פירשו כפשוטו, שלא